

Lerbo gökar och Sköldinge hökar

Några uppgifter om sockenboöknamnen i Sörmland

Denna visa är ju vad melodin beträffar allom bekant. Texten är vid första påseendet inte heller så märkvärdig. Men varför svor höken, när tuppen gol? I annan variant talas det om, att det är en gök, som gal, och det retar höken alldeles förskräckligt. Äldre sörmlänningar begriper nog, vad det är fråga om, men det är inte många av de yngre som förstår, att det är en nidvisa. I tidskriften "Till hembygden, en julkhälsning till församlingarna i Strängnäs stift 1921", har Anna Möller skrivit en uppsats med titeln Sköldingeminnen. Hon berättar där, att det i början på 1800-talet i Sköldinge socken fanns en liga som kallades hökarna. Det var den tidens raggare. Några bilar och motorcyklar fanns ju inte att "låna" på den tiden, men de stal frukt och höns och dyl. Dessa Sköldinge hökar var också stora slagskämpar och mycket stolta över sina bravader i likhet med en annan omtalad liga, Öja busar. Dessa stal frukt och matvaror från herrgårdarna, och vid ett plundringståg till Julita blev deras anförare, som kallades kung, skjuten i ett fruktträd på Julita gård. "När vi gingo te Julten, vart vår Bussekung skjuten". Dessa busar omtalas på 1600-talet, och innan brännvinet knäckte dem under Gustav III:s tid utkämpade de vilda strider med Närkesborna, västmanlänningarna, "Vingåkers vargar" och "Rademacher och hans anhang" (smederna i Eskilstuna).

Förr i tiden var det ju mycket vanligt att pojkarna träffades vid sockengränserna, vid marknader och vid beväring-mönstringar och då utkämpade blodiga slagsmål med varandra. I min hembygd, norra Småland, var det fordom väldiga bataljer mellan östgötar och smålänningar vid landskapsgränsen. Carl Erik i Lind som själv var en Sköldinge hök, berättade att när han som beväring tågade till Malmen 1875 var det allvarliga skärmytslingar mellan hökarna

och vargarna. Dessa senare skulle ha stryk var man såg dem, ty de hade rykte om sig att vara lite smått översittare, och sådant tål ju inte en hederlig 20-åring. En ann är ju så god som en ann.

Sockenboöknamnen i Oppunda härad var för Oppunda härad följande:

Vingåkers vargar, Ö. Vingåkers rävar, Österåkers korpar, Floda ävsingar, Vadsbro kottar, Vrena killingar, Stora Malms grisar, Sköldinge hökar, Husby-Oppunda getter, Julita rävar eller knutar, Lerbo gökar, Blacksta grevar och Bettna löss.

Närmaste grannar hade i Västerrekarne namn enligt följande ramsa i Dybecks Runa 1850:

Vestermo tussar, Öja bussar, Lijsta kärn'gar, Gillberga män de dansa än.

I Närke har vi bl. a. Edsbergs korpar, Kumlas stutar, Glanshammars abborrar och Lännäs hankar. Dessa hade fått namn efter sockendräkterna: Edsbergsborna hade svarta rockar, Kumlaborna bruna och bönderna från Glanshammar hade röda ränder på rock-kragen.

Skedeviborna i Östergötland kallades lappar, och det öknamnet hade för resten alla Skedevibor, oberoende av i vilket landskap socknen låg.

Bland sörmländska öknamn i närheten av Oppunda härad kan nämnas Björkviks harar, Lilla Mellösas löss (ljudhärming), Flens bestar, Lilla Malma pinar, Helgesta pattar och Näs-hulta påsar.

Många av öknamnen har bildats genom rim, t. ex. Sköldinge hökar — Lerbo gökar, genom alliteration, exempelvis Vingåkers vargar och kanske också Lerbo (ler)gökar, genom ljudhärming t. ex. Julita knutar och genom association i t. ex. Dunkers klumpar. Den som är intresserad för sörmländsk cognom hänvisar jag till en uppsats av Nils Dencker i Fataburen 1928, häfte 3, från vilken jag fått en del sakuppgifter till denna lilla artikel.

Nu har sockenöknamnen nästan helt försvunnit. När slagsmålen försvann hade öknamnen knappast någon mission att fylla. Dock har jag hört något som tyder på att de finns kvar här och där även i våra dagar. Ett vanligt redskap vid vägbyggen, när man skulle hacka loss småsten, grus o. dyl. var en s. k. korp. En vägbyggnadsentreprenör från Katrineholm har meddelat mig, att det var vanligt att man förr kallade detta redskap för en "Österåkrare".

Att öknamnen försvunnit är något att glädja sig över. Det är ju ett tecken på att det blivit fredligare förhållanden mellan människor. Nu kan ju två ungdomar från skilda socknar träffas utan att slå varandra blodiga med snusdosor och knogjärn.

Till slut en sedelärande historia från Julita. En kall vinterdag gick en Julita-räv vid Öljarens strand och hörde då nödrop från sjön: en människa låg i en öppen vak och kämpade för livet. Julitabon skyndade ut på sjön. Han hörde dock på uttalet, att den nödställda inte kunde vara från Julita. När han kom fram till vaken, såg han på den förolyckades klädedräkt att han var från grannsocknen Österåker. Han stannar då på tryggt avstånd, där isen är hård och fast, och yttrar följande kärlekfulla ord till sin nödställda broder: "Jaså, är du en Österåkerskorp? Befall dig då i herrans hand och kryp ner en gång till!"

Österåker och Julita slog sig tillsammans till en kommun, trots att sjön Öljaren skiljer de gamla socknarna åt och trots den osämjans surdeg, som var kvar från forna dagar. Det hjonelaget varade icke länge. Vi ska hoppas, att Vingåker och Österåker har bättre förutsättningar till samarbete. Rent geografiskt ligger det bra till. Det återstår att hoppas, att Vingåkers-vargarna inte åter upp Österåkers-korparna.

GUSTAF WETTER

